

QASHQADARYO VILOYATIDA OILAVIY TADBIRKORLIKNI TARMOQLAR BO'YICHA DIVERSIFIKATSIYA QILISH IMKONIYATLARI

Quldasheva Maftuna Musurmon qizi

mustaqil tadqiqotchi, Qarshi davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyatida oilaviy tadbirkorlikni tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilish imkoniyatlari tadqiq etilgan. Oilaviy tadbirkorlik faoliyatining savdo, sanoat, qishloq xo'jaligi, xizmat ko'rsatish va boshqa iqtisodiy yo'nalishlar bo'yicha rivojlanishi hududiy tadbirkorlik tarkibining shakllanishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda Qashqadaryo viloyatida tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha mavjud tarkibi hamda yangi tashkil etilayotgan tadbirkorlik subyektlarining yo'nalishlari tahlil qilingan. Shuningdek, oilaviy tadbirkorlikni bir nechta faoliyat yo'nalishlari bo'yicha rivojlantirish, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish turlarini kengaytirish hamda hududiy iqtisodiyotning turli segmentlarida oilaviy biznes ishtirokini oshirish imkoniyatlari asoslangan. Tadqiqot natijasida Qashqadaryo viloyatida oilaviy tadbirkorlikni tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlari yuzasidan amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: oilaviy tadbirkorlik, tarmoq diversifikatsiyasi, hududiy iqtisodiyot, iqtisodiy faoliyat turlari, oilaviy korxona, kichik tadbirkorlik, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi, Qashqadaryo viloyati.

Kirish. Hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida tadbirkorlik faoliyatining turli tarmoqlarda shakllanishi va rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, oilaviy tadbirkorlikning ishlab chiqarish, savdo, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi va boshqa iqtisodiy faoliyat yo'nalishlariga kirib borishi hududlarda iqtisodiy faollikning tarkibiy jihatdan kengayishiga imkon beradi. Oilaviy tadbirkorlikning o'ziga xos xususiyati oilaning mehnat, tajriba, bilim va

mavjud imkoniyatlarini xo'jalik faoliyatiga jalb qilish bilan birga, turli bozor segmentlarida faoliyat yuritish imkoniyatiga ega ekanligidadir.

Oilaviy tadbirkorlikning bir yoki bir nechta faoliyat turiga haddan tashqari bog'lanib qolishi esa uning bozor sharoitlaridagi o'zgarishlarga moslashish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu sababli oilaviy tadbirkorlikni tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilish, ya'ni oilaviy biznes faoliyatini turli iqtisodiy yo'nalishlarda kengaytirish masalasi hududiy tadbirkorlik siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha tarkibi ham ushbu yo'nalishning turli tarmoqlarni qamrab olganini ko'rsatadi. 2025-yil 1-sentabr holatiga mamlakatda 37 434 ta oilaviy korxona faoliyat ko'rsatgan. Ularning 15 046 tasi savdo, 8 394 tasi sanoat, 7 272 tasi yashash va ovqatlanish xizmatlari, 2 435 tasi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi yo'nalishida faoliyat yuritgan. Ushbu ma'lumotlar oilaviy tadbirkorlikning turli iqtisodiy faoliyat turlarini qamrab olganini ko'rsatadi.

Qashqadaryo viloyatida 2025-yil yanvar-may oylarida 1979 ta yangi kichik tadbirkorlik subyekti tashkil etilgan. Ularning 728 tasi savdo, 457 tasi qishloq, o'rmon va baliqchilik, 259 tasi sanoat, 156 tasi yashash va ovqatlanish xizmatlari, 45 tasi axborot va aloqa sohasiga to'g'ri kelgan. Mazkur tarkib hududdagi yangi tadbirkorlik faoliyatining bir nechta iqtisodiy yo'nalishlar bo'yicha shakllanayotganini ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, Qashqadaryo viloyatida oilaviy tadbirkorlikni tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud faoliyat yo'nalishlarining tarkibini aniqlash hamda istiqbolda kengaytirish mumkin bo'lgan sohalarni belgilash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bunda asosiy e'tibor oilaviy tadbirkorlikni shunchaki son jihatdan ko'paytirishga emas, balki faoliyat turlarining tarkibiy xilma-xilligini kengaytirish va hududning turli iqtisodiy yo'nalishlaridagi oilaviy biznes imkoniyatlarini aniqlashga qaratiladi.

2025-yil 1-avgust holatidagi ma'lumotlar ham ushbu holatni tasdiqlaydi. Qashqadaryo viloyatida oilaviy korxonalar soni 3076 taga yetgan va yil boshidan

229 taga oshgan. Ularning 1 185 tasi savdo, 590 tasi sanoat, 509 tasi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi, 463 tasi yashash va ovqatlanish xizmatlari sohasida faoliyat yuritgan. Bundan tashqari, sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar, qurilish, axborot va aloqa, tashish va saqlash kabi yo'nalishlarda ham oilaviy korxonalar mavjud.

Bu ma'lumotlardan muhim bir xulosa kelib chiqadi: Qashqadaryoda oilaviy tadbirkorlikning tarmoq tarkibi mavjud, biroq uning diversifikatsiya darajasi faoliyat turlari bo'yicha bir xil emas. Savdo, sanoat, qishloq xo'jaligi va ovqatlanish xizmatlari oilaviy biznesning asosiy yo'nalishlarini tashkil etayotgan bo'lsa, axborot va aloqa, tashish va saqlash, qurilish hamda ayrim ijtimoiy xizmatlarda oilaviy korxonalar soni nisbatan kam.

Bu holatni faqat salbiy holat sifatida baholash to'g'ri emas. Aksincha, tarmoq tarkibining bunday ko'rinishi oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun yangi diversifikatsiya nuqtalarini aniqlash imkonini beradi. Ya'ni, mavjud tarkibda nisbatan kam ulushga ega bo'lgan faoliyat turlarining iqtisodiy imkoniyatlarini o'rganish va ularning oilaviy biznes uchun mos shakllarini rivojlantirish istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

Masalan, 2025-yil 1-avgustda viloyatda axborot va aloqa sohasida 22 ta, tashish va saqlash sohasida 16 ta, qurilishda 23 ta oilaviy korxona faoliyat yuritgan. Sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohasida esa 63 ta korxona qayd etilgan. Ushbu raqamlar mazkur tarmoqlarda oilaviy tadbirkorlikning imkoniyati yo'q degani emas; aksincha, oilaviy biznesning an'anaviy savdo va ishlab chiqarish yo'nalishlaridan xizmatlar hamda boshqa faoliyat turlariga kengayishi uchun zaxira mavjudligini ko'rsatadi.

Tarmoq diversifikatsiyasining asosiy yo'nalishlari

Qashqadaryo viloyatida oilaviy tadbirkorlikni tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilishda, avvalo, mavjud faoliyatlarning bir-birini to'ldirishi tamoyiliga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Birinchi yo'nalish - savdodan ishlab chiqarish va qayta ishlashga o'tish. Savdo sohasida oilaviy korxonalar sonining yuqoriligi mavjud bozor va

tadbirkorlik tajribasi shakllanganini ko'rsatadi. Shu tajribadan foydalanib, savdo bilan shug'ullanuvchi oilaviy bizneslarning mahsulot ishlab chiqarish, qadoqlash yoki qayta ishlash faoliyatiga bosqichma-bosqich o'tishi qo'shimcha iqtisodiy faoliyat yo'nalishlarini shakllantirishi mumkin.

Ikkinchi yo'nalish - qishloq xo'jaligi bilan bog'liq oilaviy faoliyatni kengaytirish. Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida 509 ta oilaviy korxonaning faoliyat yuritayotgani ushbu yo'nalish oilaviy biznes uchun muhim ekanligini ko'rsatadi. Bunda faqat mahsulot yetishtirish emas, balki uni saralash, saqlash, qayta ishlash va tayyor mahsulot sifatida realizatsiya qilish bilan bog'liq faoliyatlarni rivojlantirish tarmoq diversifikatsiyasining amaliy yo'nalishi bo'lishi mumkin.

Uchinchi yo'nalish - xizmatlar sektorini kengaytirish. Yashash va ovqatlanish xizmatlarida 463 ta oilaviy korxona faoliyat yuritayotgani oilaviy biznes uchun xizmatlar sohasi ham muhim yo'nalishga aylanganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, axborot va aloqa, tashish va saqlash, sog'liqni saqlash hamda boshqa xizmatlar bo'yicha faoliyatlarni rivojlantirish oilaviy tadbirkorlikning tarmoq tarkibini yanada kengaytirishi mumkin.

To'rtinchi yo'nalish - oilaviy tadbirkorlikning raqamli faoliyat bilan bog'liq shakllarini rivojlantirish. Axborot va aloqa sohasida oilaviy korxonalar sonining nisbatan kamligi ushbu yo'nalishda hali foydalanilmagan imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatadi. Bunda elektron savdo, raqamli xizmatlar, masofaviy xizmat ko'rsatish va onlayn buyurtmalarni tashkil etish kabi faoliyat shakllari oilaviy biznesning an'anaviy tarmoqlarini zamonaviy xizmatlar bilan bog'lash imkonini beradi.

Shunday qilib, Qashqadaryo viloyatida oilaviy tadbirkorlikni diversifikatsiya qilish mavjud faoliyatlarni shunchaki ko'paytirish emas, balki oilaviy biznesning iqtisodiy faoliyat turlari tarkibini kengaytirish sifatida qaralishi lozim. Bunda savdo, sanoat, qishloq xo'jaligi va ovqatlanish xizmatlarida shakllangan tajribani boshqa faoliyat turlariga ko'chirish, ayniqsa xizmatlar, qayta

ishlash, tashish va saqlash hamda axborot-kommunikatsiya yo'nalishlarida oilaviy biznes ishtirokini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy takliflar

Qashqadaryo viloyatida oilaviy tadbirkorlikni tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilish bo'yicha olib borilgan tahlil asosida quyidagi yo'nalishlarni ustuvor deb hisoblash mumkin:

Savdo faoliyatidan ishlab chiqarish va qayta ishlashga bosqichma-bosqich o'tishni rag'batlantirish. Bunda savdo sohasida faoliyat yuritayotgan oilaviy bizneslarning mavjud bozor tajribasidan foydalanib, xaridorgir mahsulotlarni ishlab chiqarish va qadoqlash faoliyatiga kengayishiga sharoit yaratish lozim.

Qishloq xo'jaligi bilan bog'liq oilaviy tadbirkorlikni qayta ishlash yo'nalishlari bilan uyg'unlashtirish. Mahsulot yetishtirish bilan bir qatorda uni saralash, saqlash, qadoqlash va qayta ishlash faoliyatlarini rivojlantirish oilaviy biznesning faoliyat zanjirini kengaytirishga xizmat qiladi.

Xizmatlar tarkibini kengaytirish. Yashash va ovqatlanish xizmatlari bilan bir qatorda maishiy, transport, axborot va boshqa xizmatlarning oilaviy biznes shakllarini rivojlantirish tarmoq diversifikatsiyasining istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Hududiy differensial yondashuvni qo'llash. Oilaviy tadbirkorlikni diversifikatsiya qilishda viloyatning barcha hududlari uchun yagona yo'nalishdan foydalanish o'rniga, har bir hududning iqtisodiy faoliyati va bozor imkoniyatlariga mos ustuvor tarmoqlarni belgilash maqsadga muvofiq.

Xulosa. Qashqadaryo viloyatida oilaviy tadbirkorlik turli iqtisodiy faoliyat turlarida rivojlanayotgan bo'lsa-da, uning tarmoq tarkibida savdo yo'nalishining ustunligi saqlanib qolmoqda. 2025-yil 1-avgust holatidagi rasmiy ma'lumotlar savdo, sanoat, qishloq xo'jaligi hamda yashash va ovqatlanish xizmatlari oilaviy korxonalar faoliyatining asosiy yo'nalishlarini tashkil etishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, axborot va aloqa, tashish va saqlash hamda boshqa xizmatlarda oilaviy tadbirkorlik ishtirokining nisbatan kamligi ushbu yo'nalishlarni kengaytirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatadi.

Shundan kelib chiqib, oilaviy tadbirkorlikni tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilishda savdo faoliyatini ishlab chiqarish va qayta ishlash bilan bog'lash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashni kengaytirish, xizmatlar tarkibini boyitish hamda hududlarning o'ziga xos iqtisodiy imkoniyatlariga mos faoliyat yo'nalishlarini shakllantirish muhimdir. Bunday yondashuv oilaviy tadbirkorlikning tarmoq tarkibini kengaytirish va hududiy tadbirkorlik faoliyatining yanada xilma-xil shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gomez-Mejia L.R., Makri M., Larraza-Kintana M. Diversification Decisions in Family-Controlled Firms // *Journal of Management Studies*. -2010. - Vol. 47, No. 2. -P. 223-252.
2. Hafner C., Pidun U. Getting Family Firm Diversification Right: A Configurational Perspective on Product and International Diversification Strategies // *Journal of Family Business Strategy*. -2022. -Vol. 13, No. 1. -Article 100456.
3. Webb J.W., Ketchen D.J., Ireland R.D. Strategic Entrepreneurship within Family-Controlled Firms: Opportunities and Challenges // *Journal of Family Business Strategy*. -2010. -Vol. 1, No. 2. -P. 67-77.
4. Shen N. Family Business, Transgenerational Succession and Diversification Strategy // *Cross Cultural & Strategic Management*. -2018. -Vol. 25, No. 4. -P. 628-641.
5. Sanjoko A., Tambunan D.B. The Forming Factors of Business Field Diversification Decision in Family Business Enterprise in Indonesia // *Jurnal Konsep Bisnis dan Manajemen*. -2024. -Vol. 10, No. 2.
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Oilaviy korxonalar qaysi sohalarida ko'proq faoliyat yuritmoqda? -2025.
7. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. Qashqadaryoda oilaviy korxonalar soni oshib bormoqda. - 2025. - 3 sentabr. - <https://qashstat.uz/>.
8. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. Qashqadaryo viloyatida faoliyat yuritayotgan oilaviy korxonalar, 2025. 25 aprel. - <https://qashstat.uz/>